УДК 667.11.021

ДОСЛІДЖЕННЯ РУХУ ЧАСТИНОК ОРГАНО-МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРИВ ПО ФОРМУЮЧІЙ ПОВЕРХНІ

Тарасюк В.В.
Дідух В.Ф.
Луцький національний технічний університет

В статті приведено теоретичні дослідження складного руху частинки органо-мінеральних добрив при її переміщенні по криволінійній поверхні, яка встановлена під кутом до горизонталі.

The theoretical risearch of complex of on organic mineral fertilizer particle when it moves on a curved surface which is set at an angle of the grade contour is submitted in the article.

Постановка проблеми

Збереження родючості ґрунтів можливе через зниження на них хімічного навантаження при вирощуванні сільськогосподарських культур. У такому випадку, створювати умови живлення рослин при їх посіві, посадці або підживленні, необхідно за допомогою мінеральних добрив не в чистому вигляді, а у складі органо-мінеральних добрив. При цьому, часто в якості органічної складової, використовують озерні сапропелі прісноводних озер. Переваги сапропелю над іншими органічними речовинами полягають у їх структурі, які згідно багатьох дослідників [1] відносять до дрібнодисперсних систем з проявом гелевих властивостей. Вони визначають умови формування гранул органо-мінеральних добрив на основі сапропелю у кулясту форму методом обкочування. При цьому важливим є також масовий вміст мінеральної частини N, P, K у випадку використання, як окремих елементів, а також одночасногму їх додаванні у суміш згідно пропорцій та агроекологічних вимог.

Аналіз останніх досліджень

На вибір методу гранулювання впливає склад суміші та її вологість в цілому і складників зокрема[2,3]. Наявність вологи у сумішах органо-мінеральних добрив на основі сапропелів вказує на її гранулюванні методом обкочування. Але відомі конструкції [4], які призначені для отримання гранул кулястої форми передбачають умови гранулоутворення, що базується на попередньому утворенні агломератів з рівномірно змочених частинок або нашаруванні сухих частинок на змочені ядра – центри грануло утворення. Цей процес обумовлений дією капілярно-адсорбційних сил зчеплення між частинками і подальшим ущільнення структури у складному, щільному динамічному шарі. Конструкції відомих грануляторів мають велику енергоємність і металоємність, не дозволяють забезпечити максимальний вихід якісної продукції.

Проведені експериментальні дослідження з отримання гранул органо-мінеральних добрив на основі сапропелів кулястої форми відповідно до агроекологічних вимог, дозволили визначитись із формою робочої поверхні гранулятора[5].

Мета досліджень

Встановлення законів руху частинки коливною криволінійною поверхнею, розміщену під кутом до горизонталі.

Результати досліджень

Складність процесу формування гранул кулястої форми полягає у зміні геометричної форми частинки, яка рухається по коливній криволінійній поверхні, розміщеної під кутом до горизонту. Встановлення законів її руху даною поверхнею, дозволить визначити основні кінематичні параметри засобу гранулювання органо-мінеральних добрив на основі сапропелів для забезпечення максимального виходу їх товарної фракції.

При проведені досліджень зробимо наступні допущення:

- частинка є сталої маси, не змінює її протягом всього шляху при переміщенні, та не відривається від поверхні;
- зміна геометричної форми не впливає на траєкторію руху частинки;
- липкість поверхневого шару частинки не змінюється та не вливає на її прискорення при зміні напрямку руху;
- досліджувана траєкторія не виходить за межі допустимих значень вибраних геометричних параметрів поверхні. Вказані допущення дозволяють проводити дослідження до частинки, як матеріальної точки

Формулювання задачі. Нахилена під кутом β до горизонту циліндрична поверхня, у перерізі якої лежить крива задана її графіком $r = r(\varphi)$ у полярній системі координат $Or\varphi$, коливається відносно осі Oz за законом $\theta = \theta(t)$. У початковий момент часу $t = 0$ у деякому місці поверхні, заданому координатами (φ, z), поміщено матеріальну точку масою m, що знаходиться в спокої відносно деякої абсолютної інерційної системи координат. Коефіцієнт тертя ковзання між матеріальною точкою і поверхнею дорівнює f. Пришвидшення вільного падіння g. Необхідно встановити рівняння руху матеріальної точки.

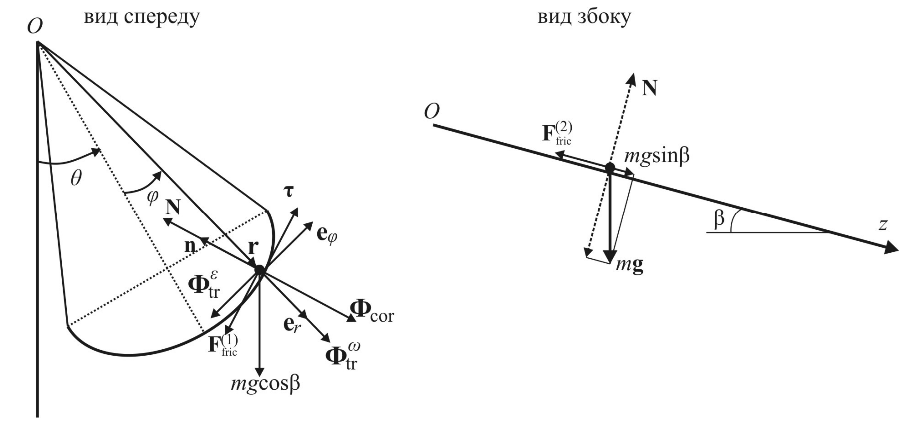

Рис. 1. Сили, які діють а матеріальну точку при переміщені коливною поверхнею

Рух розкладемо на дві складових: у площині $Or\varphi$ та уздовж осі Oz.

1. Рух у площині $Or\varphi$. Центр системи відліку помістимо в нерухому точку O. Оскільки траєкторія точки, відповідно до умови задачі задана в полярній системі координат, то введемо у розгляд систему одиничних ортогональних векторів $\mathbf{e}_r$ та $\mathbf{e}_\varphi$, спрямованих відповідно вздовж радіуса-вектора точки та перпендикулярно до нього у напрямі відліку полярного кута φ. Відповідно до [6], $\dfrac{d\mathbf{e}_r}{d\varphi}=\mathbf{e}_\varphi$, $\dfrac{d\mathbf{e}_\varphi}{d\varphi}=-\mathbf{e}_r$. Додатково введемо орти натуральної системи координат: нормаль $\mathbf{n}$, спрямовану у напрямі найбільшої увігнутості траєкторії, та дотичну $\boldsymbol{\tau}$. Ці вектори пов'язані із векторами $\mathbf{e}_r$ та $\mathbf{e}_\varphi$ залежностями

$$\boldsymbol{\tau}=\left(r'_\varphi(\varphi)\mathbf{e}_r+r(\varphi)\mathbf{e}_\varphi\right)\Big/J(\varphi);\ \mathbf{n}=\left(-r(\varphi)\mathbf{e}_r+r'_\varphi(\varphi)\mathbf{e}_\varphi\right)\Big/J(\varphi),$$

де $J(\varphi)=\sqrt{\left[r(\varphi)\right]^2+\left[r'_\varphi(\varphi)\right]^2}$ – якобіан; штрихами позначено похідні за змінними, що розташовані в індексі, тобто $r'_\varphi=\dfrac{dr}{d\varphi}$.

Складова відносної швидкості матеріальної точки у площині $Or\varphi$, відповідно до означення [7], дорівнює

$$\mathbf{v}_{\mathrm{rel}}^{(1)}=\frac{d\mathbf{r}}{dt}=\frac{d}{dt}\left(r\mathbf{e}_r\right)=\frac{dr}{dt}\mathbf{e}_r+r\frac{d\mathbf{e}_r}{dt}=\dot\varphi\left(r'_\varphi(\varphi)\mathbf{e}_r+r(\varphi)\mathbf{e}_\varphi\right)=\dot\varphi J(\varphi)\boldsymbol{\tau},\tag{1}$$

Тут $\dot\varphi=\dfrac{d\varphi}{dt}$ – похідна за часом від полярного кута φ, що задає розташування матеріальної точки на її траєкторії.

Відповідно до (1) та означення [7], складова відносного пришвидшення матеріальної точки у площині $Or\varphi$ дорівнює

$$\begin{aligned}\mathbf{a}_{\mathrm{rel}}^{(1)}&=\frac{d\mathbf{v}_{\mathrm{rel}}^{(1)}}{dt}=\frac{d}{dt}\left[\dot\varphi\left(r'_\varphi(\varphi)\mathbf{e}_r+r(\varphi)\mathbf{e}_\varphi\right)\right]=\ddot\varphi J(\varphi)\boldsymbol{\tau}+(\dot\varphi)^2\left[\left(r''_\varphi(\varphi)-r(\varphi)\right)\mathbf{e}_r+2r'_\varphi(\varphi)\mathbf{e}_\varphi\right]=\\&=\left[\ddot\varphi J(\varphi)+(\dot\varphi)^2\alpha(\varphi)\right]\boldsymbol{\tau}+\frac{\left(\dot\varphi J(\varphi)\right)^2}{\rho(\varphi)}\mathbf{n},\end{aligned}\tag{2}$$

де $\alpha(\varphi)=r'_\varphi(\varphi)\left(r''_\varphi(\varphi)+r(\varphi)\right)\Big/J(\varphi);\ \rho=\left[J(\varphi)\right]^3\Big/\left(r(\varphi)\left[r(\varphi)-r''_\varphi(\varphi)\right]+2\left[r'_\varphi(\varphi)\right]^2\right)$ – радіус кривини траєкторії.

Переносне (транспортне) пришвидшення (тобто пришвидшення, зумовлене обертанням системи координат разом із поверхнею) для матеріальної точки дорівнює

$$\mathbf{a}_{\mathrm{tr}}=-\dot\theta^2 r(\varphi)\mathbf{e}_r+\ddot\theta r(\varphi)\mathbf{e}_\varphi\tag{3}$$

Коріолісове пришвидшення матеріальної точки обчислимо із урахуванням того, що вектор переносної кутової швидкості, відповідно до умови задачі, дорівнює $\boldsymbol{\omega}_{\mathrm{tr}}=-\dot\theta\left[\mathbf{n}\times\boldsymbol{\tau}\right]$. Тобто Коріолісове пришвидшення точки, відповідно до означення [7], дорівнює

$$\mathbf{a}_{\mathrm{cor}}=2\left[\boldsymbol{\omega}_{\mathrm{tr}}\times\mathbf{v}_{\mathrm{rel}}\right]=-2\dot\theta J(\varphi)\dot\varphi\left[\left[\mathbf{n}\times\boldsymbol{\tau}\right]\times\boldsymbol{\tau}\right]=2\dot\theta J(\varphi)\dot\varphi\left[\boldsymbol{\tau}\times\left[\mathbf{n}\times\boldsymbol{\tau}\right]\right]=2\dot\theta J(\varphi)\dot\varphi\mathbf{n}.\tag{4}$$

Тут символом «×» позначено операцію векторного добутку.

Отже, відповідно до (3) і (4) та принципу Даламбера переносна та Коріолісова сили інерції дорівнюють:

$$\mathbf{\Phi}_{\mathrm{tr}} = -m\mathbf{a}_{\mathrm{tr}} = m\dot{\theta}^2 r(\varphi)\mathbf{e}_r - m\ddot{\theta} r(\varphi)\mathbf{e}_\varphi,\ \mathbf{\Phi}_{\mathrm{cor}} = -m\mathbf{a}_{\mathrm{cor}} = -2m\dot{\theta}J(\varphi)\dot{\varphi}\mathbf{n}. \quad (5)$$

Окрім сил інерції (5) на матеріальну точку діють нормальна реакція в'язі (поверхні)

$$N = N\mathbf{n}, \quad (6)$$

сила тертя ковзання, що відповідно до закону Кулона при русі точки вважається рівною

$$\mathbf{F}_{\mathrm{fric}}^{(1)} = -fN\frac{\mathbf{v}_{\mathrm{rel}}^{(1)}}{\left|\mathbf{v}_{\mathrm{rel}}^{(1)} + \mathbf{v}_{\mathrm{rel}}^{(2)}\right|}, \quad (7)$$

та сила ваги матеріальної точки, вектор якої у вибраній неінерційній системі координат має вигляд

$$\mathbf{G}^{(1)} = mg\cos\beta\left[\cos(\theta+\varphi)\mathbf{e}_r - \sin(\theta+\varphi)\mathbf{e}_\varphi\right]. \quad (8)$$

Відповідно до другого закону Ньютона, записаного для неінерційної системи відліку, відносне пришвидшення матеріальної точки пропорційне до векторної суми активних сил, реакцій в'язей та сил інерції, що діють на неї, тобто,

$$m\mathbf{a}_{\mathrm{rel}}^{(1)} = \mathbf{F}_{\mathrm{fric}}^{(1)} + \mathbf{G}^{(1)} + N + \mathbf{\Phi}_{\mathrm{tr}} + \mathbf{\Phi}_{\mathrm{cor}}. \quad (9)$$

2. Рух уздовж осі Oz. Відповідно до другого закону Ньютона, рух матеріальної точки уздовж осі Oz матиме вигляд

$$m\ddot{z} = mg\sin\beta - F_{\mathrm{fric}}^{(2)}, \quad (10)$$

де

$$\mathbf{F}_{\mathrm{fric}}^{(2)} = -fN\frac{\mathbf{v}_{\mathrm{rel}}^{(2)}}{\left|\mathbf{v}_{\mathrm{rel}}^{(1)} + \mathbf{v}_{\mathrm{rel}}^{(2)}\right|},\ \mathbf{v}_{\mathrm{rel}}^{(2)} = \dot{z}\mathbf{e}_z. \quad (11)$$

3. Об'єднання двох рухів та запис визначальних диференціальних рівнянь. Запишемо векторну рівність (9) у проекціях на осі натуральної системи координат, означеної векторами $(\mathbf{n},\boldsymbol{\tau})$. Для цього помножимо скалярно рівність (9) спочатку на $\boldsymbol{\tau}$, а потім на $\mathbf{n}$ із урахуванням таких залежностей:

$$\mathbf{n}\cdot\mathbf{n} = 1,\ \boldsymbol{\tau}\cdot\boldsymbol{\tau} = 1,\ \mathbf{n}\cdot\boldsymbol{\tau} = 0,\ \mathbf{e}_r\cdot\mathbf{e}_r = 1,\ \mathbf{e}_\varphi\cdot\mathbf{e}_\varphi = 1,\ \mathbf{e}_r\cdot\mathbf{e}_\varphi = 0,$$

$$\mathbf{n}\cdot\mathbf{e}_r = \left(-r(\varphi)\mathbf{e}_r + r'_\varphi(\varphi)\mathbf{e}_\varphi\right)/J(\varphi)\cdot\mathbf{e}_r = -r(\varphi)/J(\varphi);$$

$$\mathbf{n}\cdot\mathbf{e}_\varphi = \left(-r(\varphi)\mathbf{e}_r + r'_\varphi(\varphi)\mathbf{e}_\varphi\right)/J(\varphi)\cdot\mathbf{e}_\varphi = r'_\varphi(\varphi)/J(\varphi);$$

$$\boldsymbol{\tau}\cdot\mathbf{e}_r = \left(r'_\varphi(\varphi)\mathbf{e}_r + r(\varphi)\mathbf{e}_\varphi\right)/J(\varphi)\cdot\mathbf{e}_r = r'_\varphi(\varphi)/J(\varphi);$$

$$\boldsymbol{\tau}\cdot\mathbf{e}_\varphi = \left(r'_\varphi(\varphi)\mathbf{e}_r + r(\varphi)\mathbf{e}_\varphi\right)/J(\varphi)\cdot\mathbf{e}_\varphi = r(\varphi)/J(\varphi).$$

Об'єднуючи отримані залежності з рівнянням (10), матимемо систему диференціальних рівнянь відносного руху матеріальної точки в неінерційній системі координат $Or\varphi z$:

$$\ddot{\varphi} J(\varphi) + (\dot{\varphi})^2 \alpha(\varphi) = -f\tilde{N} \frac{\dot{\varphi} J(\varphi)}{\sqrt{\left(\dot{\varphi} J(\varphi)\right)^2 + \dot{z}^2}} + \frac{\ddot{\theta} r(\varphi) r'_{\varphi}(\varphi) - \ddot{\theta}\left(r(\varphi)\right)^2}{J(\varphi)} +$$

$$+\frac{g\cos\beta}{J(\varphi)}\left[r'_{\varphi}(\varphi)\cos(\theta+\varphi) - r(\varphi)\sin(\theta+\varphi)\right], \qquad (12)$$

$$\ddot{z} = g\sin\beta - f\tilde{N}\frac{\dot{z}}{\sqrt{\left(\dot{\varphi} J(\varphi)\right)^2 + \dot{z}^2}}.$$

де

$$\tilde{N} = \frac{N}{m} = \frac{\left(\dot{\varphi} J(\varphi)\right)^2}{\rho(\varphi)} + \frac{\left[\dot{\theta} r(\varphi)\right]^2}{J(\varphi)} + \frac{\ddot{\theta} r(\varphi) r'_{\varphi}(\varphi)}{J(\varphi)} + 2\dot{\theta} J(\varphi)\dot{\varphi} +$$

$$+\frac{g\cos\beta}{J(\varphi)}\left[r(\varphi)\cos(\theta+\varphi) + r'_{\varphi}(\varphi)\sin(\theta+\varphi)\right]. \qquad (13)$$

Рівняння (12) необхідно розв'язувати з урахуванням умови $\tilde{N} \geq 0$, тобто того, що матеріальна точка не відривається від заданої циліндричної поверхні.

Диференціальні рівняння (12) є нелінійними диференціальними рівняннями зі змінними коефіцієнтами, тому для їх розв'язування використовуються числові методи. Оптимальним є розв'язування задачі методом Рунге-Кута 4 порядку.

Якщо матеріальна точка поміщена на поверхню без початкової швидкості, то з урахуванням руху поверхні за законом $\theta = \theta(t)$, матимемо такі початкові умови:

$$z(0)=0,\ \dot{z}(0)=0,\ \varphi(0)=\varphi_0,\ \dot{\varphi}(0)=\dot{\theta}(0). \qquad (14)$$

Висновок

Отримано формулу для встановлення траєкторії руху матеріальної частинки по криволінійній коливній поверхні без відриву від неї, що дозволить уточнити як форму криволінійної поверхні, так її геометричні параметри.

Література

1. М.З. Лопотко, Г.А. Євдокимова, П.Л. Кузьмицький. Сапропели в сельськом хозяйстве. – М.: Наука и техника, 1992.-216 с.

2. http: www.saprex.ru

3. http: www.sapropek..narod.ru

4. П.В. Классен, И.Г. Гришаев, И.П. Шомин. Гранулирование. – М.: Химия, 1991. – 240с.

5. Тарасюк В.В. /В.В.Тарасюк, В.Ф.Дідух, І.В. Тарaймович// загальнодержавний міжвідомчий науково-технічний збірник. "Конструювання, виробництво та експлуатація сільськогосподарських машин". Конструктивні особливості формування гранул при виробництві ОМД на основі сапропелю. – Кіровоград.:,2010. – Вип.. 40, Ч.2. С.226 – 230.

6. В.И Смирнов. Курс висшей математики. – Т. 1. – М.: ГИФМЛ, 1962. – 487 с.

7. А.П.Маркеев Теоретическая механика: учебник для университетов. – М.: ЧеРо, 1999 – 572 с.